

**Dokkum, Bargemerck
(gem. Dongeradeel)**
rapport 435

Dokkum Bargemerck

Een Archeologische begeleiding

E. Schrijer

Met een bijdragen van:

S. Ostkamp

C. van Nooijen

Colofon

ADC Rapport 435

Dokkum Bargemerik
Een archeologische begeleiding

Auteur: E. Schrijer

Met een bijdrage van: S. Ostkamp en C. van Nooijen, ADC ArcheoProjecten

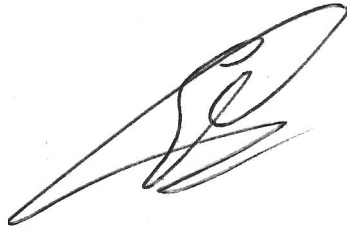
In opdracht van: Gemeente Dongeradeel

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, september 2005

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

E.Lohof

ISBN 90-587462-16

ADC ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	6
1.1 Algemeen	6
1.2 Vooronderzoek	6
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	7
1.4 Opzet van het rapport	7
2 Methoden	7
3 Resultaten	8
3.1 Fysische geografie	8
3.2 Sporen en structuren	9
3.3 Vondstmateriaal	11
Aardewerk	11
Metaal	12
4 Synthese en conclusie	13
4.1 Algemeen	13
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	13
Literatuur	15
Lijst van afbeeldingen en tabellen	15

Afb. 1 De werkput en profiel van het onderzoek Dokkum-Koningstraat in lichtoranje en de werkput en profiel van het onderzoek op de Bargemerck in donkeroranje.

ADMINISTRatieve GEGEVENS VAN HET ONDERZOEKSGEBIED

<i>Provincie:</i>	Friesland
<i>Gemeente:</i>	Dongeradeel
<i>Plaats:</i>	Dokkum
<i>Toponiem:</i>	Bargemerck
<i>Kadastrale gegevens:</i>	Perceelnrs.: 2168, 3156, 3312 en 3667; contactpersoon van de gemeente Dongeradeel is dhr. Keegstra
<i>Kaartblad:</i>	6B
<i>Coördinaten:</i>	195.659/593.435 / 195.667/593.434 / 195.668/593.444 / 195.661/593.444
<i>Projectverantwoordelijke:</i>	E. Schrijer
<i>Bevoegd gezag:</i>	Provincie Friesland
<i>Deskundige namens het bevoegd gezag:</i>	G.J. de Langen
<i>ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):</i>	12772
<i>ADC-projectcode:</i>	4018500
<i>Complex en ABR codering:</i>	Terp/wierde (NT)
<i>Periode(n):</i>	Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd
<i>Geomorfologische context:</i>	Terp
<i>NAP hoogte maaiveld:</i>	4,78 tot 6,08 +NAP
<i>Maximale diepte onderzoek:</i>	2,96m +NAP
<i>Uitvoering van het veldwerk:</i>	27 juni 2005 - 28 juni 2005
<i>Beheer en plaats documentatie:</i>	Depot Nuis

Samenvatting

Het korte onderzoek in Dokkum heeft informatie opgeleverd over het gebruik van het terrein in de Late Middeleeuwen en in de Nieuwe tijd (zie tabel). Gebleken is dat in die periode de achtererven van de huizen aan de Hoogstraat ter hoogte van de Bargemerck lagen. Binnen het onderzochte terrein zijn enkele water- en beerputten aangetroffen. Deze putten liggen in de regel achter de huizen. De gegevens vormen een mooie aanvulling op een eerder archeologisch onderzoek aan de koningstraat in Dokkum (2002).

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

PERIODE	TIJD IN JAREN			
Nieuwe tijd	1500	na Chr.	-	heden
Middeleeuwen	450	na Chr.	-	1500 na Chr.
Romeinse tijd	12	voor Chr.	-	450 na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	-	12 voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	-	800 voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	voor Chr.	-	2000 voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	voor Chr.	-	4900 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	voor Chr.	-	8800 voor Chr.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Dongeradeel heeft ADC-ArcheoProjecten een Archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens de graafwerkzaamheden ten behoeve van de sanering van de Bargemerck in het centrum van Dokkum (afb. 1). Bargemerck betekent biggenmarkt. Binnen het plangebied zullen nieuwe woningen en winkels worden gebouwd. De bodem is ter plaatse tot een diepte van maximaal 3,5 meter gesaneerd. Het betrof een carboleum en zware metalen vervuiling waardoor de monsternamen slechts beperkt mogelijk was. De nieuwbouwplannen verstoren het bodemarchief niet, omdat hiervoor tot maximaal 0,9 meter onder maaiveld, tot 5,10m +NAP, zal worden ontgraven. Eerder onderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat zich op en in de oude terp van Dokkum veel resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd bevinden (zie voor periodisering tabel 1). Bij de uit te voeren sanering zullen deze resten vernietigd worden, wat de archeologische begeleiding noodzakelijk maakt.

Het gehele plangebied heeft een oppervlakte van ca. 0,4 ha en was tot voor kort bebouwd en in gebruik als winkelgebied met oa. een schildersbedrijf. Voor het te saneren deel is een put gegraven van een grootte van ca. 9 bij 7 meter. Het graven van deze werkput is archeologisch begeleid.

Het veldwerk is uitgevoerd op 27 en 28 juni 2005. De vondsten die tijdens de archeologische begeleiding zijn verzameld, zijn gedeponeerd in Provinciaal Depot te Nuis. De documentatie van het onderzoek bevindt zich in het archief van de ROB.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: E. Schrijer (projectverantwoordelijke), R. Machiels (veldtechnicus) en J. Weening (veldassistent). Senior archeoloog was E. Lohof. De contactpersoon bij de gemeente Dongeradeel is D. Keegstra. Het aardewerkmateriaal is bestudeerd en beschreven door S. Ostkamp. Het metaal is geanalyseerd en beschreven door C. van Nooijen.

1.2 Vooronderzoek

Het te saneren terrein op de Bargemerck ligt ca. 50 meter ten oosten van het nieuwe gemeentehuis aan de Koningstraat in het centrum van Dokkum. In verband met de bouw van dit nieuwe gemeentehuis is hier in juli en augustus 2002 een uitgebreid archeologisch onderzoek uitgevoerd. Op afbeelding 1 is het onderzoeksterrein uit 2002, Dokkum-Koningstraat, afgebeeld in lichtoranje. De net onderzochte locatie op de Bargemerck is afgebeeld in donkeroranje.

Voorafgaand aan de opgraving Dokkum-Koningstraat is een booronderzoek door RAAP Archeologisch Adviesbureau uitgevoerd.¹ Uit het onderzoek van RAAP kwam naar voren dat voor het terrein aan de Koningstraat gold dat de eerste twee meter bestond uit een puinlaag, waaronder het verwachte terpaardepakket begon. In deze lagen terpaarde werd op alle dieptes fragmenten baksteenpuin aangetroffen. Het terplichaam was opgeworpen op natuurlijke lagen veen en klei die worden aangetroffen op een diepte variërend van 1,5m-NAP en 1,2m+NAP. De boring die het dichtst in de buurt van de Bargemerck is gezet liet zien dat daar de natuurlijke lagen voor het eerst werden aangetroffen op een diepte van 0,05m+NAP. Het natuurlijke veen- en kleipakket is ter plaatse ca. 30cm dik en ligt op een natuurlijke verhoging van kwelderafzettingen.

De opgraving aan de Koningstraat, die volgde op het onderzoek van RAAP, is destijds uitgevoerd door J. Dijkstra (afb. 1).² Deze opgraving wees oa. uit dat de terp van Dokkum in de 14e eeuw is uitgebreid naar het westen met ca. 8,5 meter. In de latere 14e/15e eeuw is nog een uitbreiding gevolgd richting het westen van ca. 8 meter. Uit het toen opgetekende profiel blijkt dat aan de kant van de Koningstraat op ca. 3,2m+NAP de top van de ophogingslagen uit de 13e eeuw zijn aangetroffen (zie ook afbeelding 2).

Uit het onderzoek aan de Koningstraat wordt de voorzichtige conclusie getrokken dat de langgerekte percelen aan de Hoogstraat, de eerste straat op de Dokkumer terp, rond 1450 zijn gesplitst ten behoeve van de bouw van de huizen aan de Koningstraat die dan ontstaat. De

¹ Exaltus 2001

² Dijkstra 2003

Bargemerik ligt tussen de Koningstraat en de Hoogstraat in en kan dus informatie bevatten welke deze conclusie kan aanscherpen dan wel verwerpen.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het uitgevoerde onderzoek was in eerste instantie ingestoken als definitieve opgraving. Het Programma van Eisen (PvE) is dan ook gericht op een opgraving en niet op een archeologische begeleiding. Door oa. aanpassingen in de geplande nieuwbouw, zoals het laten vervallen van kelderruimtes, kon echter worden volstaan met een archeologische begeleiding van de bodemsanering, voorafgaande aan deze nieuwbouw. Het PvE gaat uit van een veel groter op te graven terrein en is daarom aangepast en samengevat in een plan van aanpak. De verkregen gegevens worden gebruikt om hetzij verder archeologisch onderzoek in de toekomst mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen voor toekomstige bouwplannen.³

De Archeologische begeleiding is gebaseerd op een PvE dat door G.J. de Langen is opgesteld.⁴ De begeleiding is uitgevoerd conform het PvE. Het profiel is niet nauwkeurig ingemeten vanwege instortingsgevaar, wel gefotografeerd, geschetst en beschreven,

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld. Deze worden in dit rapport beantwoord op basis van hetgeen in de werkput is aangetroffen. Deze vragen zijn opgesteld, uitgaande van een groter te onderzoeken terrein dan uiteindelijk is uitgevoerd. Daarnaast is in het PvE geen rekening gehouden met de zware vervuiling van de bodem op de locatie van de werkput. De vervuiling heeft directe gevolgen gehad op de mogelijkheden voor goede monsternamen en de manier van ontgraven van de werkput (in twee helften van ca. 5 bij 7 meter).

De volgende onderzoeksvragen zijn in het PvE gesteld:

- Hoe ziet de stratigrafische opbouw van het onderzoeksterrein eruit?
- Wat is de aard, omvang en ouderdom/fasering van de bewoningssporen?
- Bijzondere aandacht moet uitgaan naar het documenteren en interpreteren van gegevens die licht kunnen werpen op de ontwikkeling van Dokkum als marktplaats (handel en nijverheid aan de Hoogstraat). Volgens het model zal onder de bescherming van de Dokkumer kerk een kleine straat met huizen van handels- en nijverheidslieden zijn ontstaan, de Hoogstraat. Is aan de Bargemerik hierover nadere informatie in te winnen? Bijzondere aandacht moet uitgaan naar de sporen van voor 1400 na Chr. (Speciaal waar het gaat over sporen van handel en nijverheid.)
- Er dient zoveel mogelijk informatie te worden verkregen over de ouderdom van de eerste ophogingslagen. Het model luidt dat de stadsterp in de late 9^e vroege 10^e eeuw is opgeworpen. Een hogere ouderdom (8^e/9^e eeuwse start) is evenwel niet volledig uit te sluiten. Bijzondere aandacht moet uitgaan naar de documentatie van tenminste een profiel dat haaks staat op de Koningstraat.

1.4 Opzet van het rapport

In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de conclusies volgen. Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. Vervolgens zullen verschillende deelonderzoeken aan de orde komen. De auteurs staan bij de betreffende hoofdstukken vermeld.

2 Methoden

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 2.2 (2005) en het PvE.⁵ Tijdens de begeleiding is een put ontgraven in twee helften van 5 bij 7 meter. Deze put, totaal ca. 9 bij 7 meter, lag op de Bargemerik in het centrum van Dokkum, ca. 50 meter ten oosten van het gemeentehuis.

³ Cf. Handboek ROB Specificaties, juni 1998

⁴ G.J. De Langen 2004; nr. A2-16-2004/40

De vlakken zijn machinaal aangelegd. De machine en machinist werden door het saneringsbedrijf geleverd en er is zonder schaafbak gewerkt. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten in vakken van 5 bij 3,5 meter verzameld. Alleen bijzondere vondsten zijn als puntvondsten ingemeten. Grondsporen zijn direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Vervolgens is het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend (schaal 1:50), waarbij om de 3 meter en van elk spoor een waterpashoogte is bepaald. Alle aangetroffen grondsporen zijn met de hand gecoupeerd waarbij vondsten zijn verzameld. De coupes zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Het restant van de gecoupeerde sporen is vervolgens met de schep afgewerkt. Bemonstering van lagen en sporen is niet gedaan vanwege de vervuilde grond ter plaatse. Er zijn delen van aangetroffen houten palen meegenomen. Na het aanleggen van het diepste vlak is een profiel aangelegd. Het putprofiel is gefotografeerd en beschreven. Tekenen van het profiel in het veld is door het instortingsgevaar ervan niet gebeurd.

3 Resultaten

3.1 Fysische geografie

Op de Bargemerck was het noordprofiel het enige intacte profiel. Het profiel was ca. 5 meter lang en lag niet helemaal in het verlengde van het profiel aan de Koningstraat (zie afbeelding 1 voor de locatie van de profielen). Doordat er in het profiel een beerput zat, was het instortingsgevaar erg groot en is volstaan met een foto, een beschrijving van de lagen en een schets aan de hand van hoogtemetingen. Het vondstmateriaal uit het profiel van de Bargemerck was niet zo scherp te dateren als aan de Koningstraat en dus is voor de lagen op de Bargemerck een meer globale indeling gemaakt van 1500 tot 1300 en 1350 tot 1200. In afbeelding 2 is zowel het profiel aan de Bargemerck (rechts) als aan de Koningstraat (links) afgedrukt.

Afb. 2. Een schets van het profiel op de Bargemerck in verhouding met het profiel aan de Koningstraat.

Het profiel op de Bargemerck begon met een recente bouwzandlaag op 5,79m +NAP en had een maximale diepte van 3,48m +NAP (afb. 3). Het grootste deel van het profiel bestond uit de ingraving van de beerput en daarboven liggende puinlagen. Vlak 1 is aangelegd in de lagen uit 1300 tot 1500. Het tweede, derde en vierde vlak zijn alle in lagen daterend uit de 13^e eeuw aangelegd. De lagen bestonden uit zandige klei met wat weinig materiaal en hadden alle veel baksteen brokken en spikkels in zich.

Er is ten behoeve van de verwijdering van de vervuiling nog een klein gat dieper uitgegraven tot max. 2,96m+NAP. Dit ontstane vlakje lag in een 'schone' terplaag van klei en veen. Het aardewerk dat uit deze laag is verzameld dateert uit het begin van de 13^e eeuw. Door de ernst van de vervuiling op deze locatie en het instortingsgevaar van het profiel was het niet mogelijk een profiel te documenteren van deze verdieping.

Voor de opbouw van de terp op de Bargemerck is gekeken naar de gedocumenteerde profiel van de opgraving Koningstraat (afb. 2). Daarin is voornamelijk gekeken naar de zijde het dichtst bij de Bargemerck, de oostzijde. De lagen in dit profiel waren duidelijker te dateren dan op de Bargemerck en konden daarom in een aantal fases worden onderverdeeld. Er werd oa. vastgelegd dat de oudere ophogingslagen in vier fases te scheiden waren. Het profiel aan de Bargemerck was niet zo nauwkeurig te dateren, maar in vergelijking met de gegevens in het profiel van de opgraving aan de Koningstraat kan er het volgende gezegd worden.

De lagen aan de Koningstraat, daterend uit 1375 tot 1450 (in bruin), uit 1325 tot 1375 (in geel), uit 1300 tot 1325 (in lichtblauw) en van voor 1300 (in groen), komen in kenmerken van de lagen, klei en veen met baksteenpuin, overeen met de ophogingslagen zoals die zijn aangetroffen in het profiel van de Bargemerck.

De lagen uit 1375 tot 1450 (in bruin) en uit 1325 tot 1375 (in geel) bevonden zich een diepte van ca. 4,0m tot 3,2m +NAP.⁵ De ophogingslagen van 1325 en ouder begonnen rond 3,2m +NAP en liepen in ieder geval door tot 0,8m +NAP.

⁵ G.J. De Langen 2004; nr. A2-16-2004/40

⁶ J. Dijkstra; ADC rapport 204, 2003

Op basis van de vondsten zijn de lagen aan de Bargemerck ingedeeld in twee fases: 1300 tot 1500 (in bruin) en 1350 tot 1200 (in groen). De fase van 1300 tot 1500 bevindt zich op een diepte van 4,2m tot 3,8m +NAP, de fase 1350 tot 1200 op een diepte van 3,8m tot in ieder geval 3,3m+NAP. Door de meer globale dateringen van de lagen, maar de sterke overeenkomsten in textuur komt de fase 1500-1300 op de Bargemerck waarschijnlijk overeen met de fases 1425/50 tot 1375 en 1325 tot 1325 aan de Koningstraat. De lagen op de Bargemerck daterend van 1350 tot 1200 lijken overeen te komen met de lagen uit 1300 tot 1325 en die van voor 1300 aan de Koningstraat.

Ook op basis van de NAPdiepte van het profiel op de Bargemerck, kunnen de lagen globaal gekoppeld worden aan lagen welke zijn aangetroffen in het profiel aan de Koningstraat. Het profiel aan de Bargemerck ligt ruim twee meter hoger dan dat aan de Koningstraat en vertoont nog altijd stijgende lagen richting het oosten. Hieruit is af te leiden dat de top van de terp richting of onder de Hoogstraat ligt.

Afb. 3. De foto van het profiel op de Bargemerck.

3.2 Sporen en structuren

In afbeelding 4 zijn alle vlakken over elkaar geprojecteerd om een goed overzicht te kunnen geven van de sporen. Om alle vervuiling te verwijderen is nog een klein deel verdiept tot op vlak 5 (max. 2,96m+NAP). Dit verdiepte deel is in afbeelding 4 grijs ingekleurd. De afgebeelde sporen verschillen dus in hoogte van elkaar. De put is in twee delen aangelegd om de stort direct te kunnen laten afvoeren. Eerst is het zuidelijke deel van de put tot op vlak 4 ontgraven, daarna het noordelijk deel.

Afb. 4. Op de alle sporen kaart zijn alle vlakken over elkaar heen geprojecteerd afgebeeld. De afgebeelde sporen zijn niet op dezelfde hoogte aangetroffen.

Het eerste vlak is in de eerste onverstoorde laag aangelegd op een diepte van ca. 4,60m +NAP. In het vlak was een spoor zichtbaar, een uit bakstenen opgebouwde waterput (waterput 1). De waterput had een doorsnede van 0,8m en was voor het eerst zichtbaar op een diepte van 4,75m +NAP, ca. 1,4 meter -MV. De put was dieper dan de ontgraving en bevatte nog altijd water. De bodem van de put is niet aangetroffen. De waterput was nog zeker 2 meter dieper dan het vierde vlak.

Vlak 2 is aangelegd op een diepte van ca. 4,15m +NAP. In het vlak tekenden zich zes nieuwe sporen af; een tweede waterput (waterput 2), een uit baksteen opgetrokken en met een bakstenen gewelf afgesloten beerput (beerput 1), twee met weinig materiaal gevulde oppervlakkige kuiltjes en twee houten palen.

Het zuidelijk deel van vlak 3 is aangelegd op een diepte van ca. 3,60m +NAP. In het vlak tekende zich nog altijd de tweede waterput af, welke nu meer vierkant van vorm leek te worden. Er is een coupe door het spoor gezet van ruim een meter diep. Uit de coupe en een boring in het spoor bleek dat ook deze waterput nog zeker twee meter dieper is. De bodem van de put is niet binnen de te ontgraven diepte aangetroffen. Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor het type beschoeiing van waterput 2. Uit de jongste vulling van de put zijn drie volledig gesinterde steengoed scherven verzameld. Deze scherven worden gedateerd in de eerste helft van de 14^e eeuw. Het vondstmateriaal wordt in hoofdstuk 3.3 verder uitgewerkt.

De noordelijke helft van vlak 3 ligt ca. 40/50 cm boven het zuidelijke deel van vlak 3 op een diepte van ca. 4,00m +NAP. Na het coupen van de sporen is het noordelijke deel verdiept met ca. 50 cm tot vlak 4. Tijdens de aanleg van het noordelijk deel van de put werd een klein restant van een muur aangetroffen welke op een fundering van parallel gelegen houten stammen lag. Het restant van de muur bestond nog uit een tot twee lagen gele bakstenen en behoorde waarschijnlijk bij het pand dat er rond 1930 is gebouwd. Dit pand is in het kader van de nieuwbouwplannen recentelijk afgebroken, de aangetroffen muur was duidelijk in een eerder stadium gesloopt. De sloop hangt vermoedelijk samen met de uit gele bakstenen opgetrokken riool dat het hele oostelijk profiel van de werkput besloeg. Bij verdieping van het vlak bleek de muur op een fundering te hebben gelegen van drie lagen van haaks op elkaar gestapelde houten palen.

De noordelijke helft van vlak 3 liet buiten de houten fundering ook de bakstenen beerput, twee oppervlakkige mestkuilen en een paalkuil met daarin een houten paal zien. In mestkuil 1 is een grotendeels vergane leren schoen aangetroffen. Naast de schoen werd ook kogelpotaardewerk, daterend van 1200 tot 1350, in de mestkuil aangetroffen.

Het vierde vlak is alleen in de noordelijke helft van de put aangelegd en lag op dezelfde diepte als vlak 3 in het zuidelijke deel, op ca. 3,60m +NAP. In dit vlak kwamen vijf houten palen tevoorschijn, waarvan drie met ook een duidelijk zichtbare paalkuil. Waarschijnlijk zijn alle palen onderdeel geweest van een structuur. De onderzochte oppervlakte was te klein om de structuur te herkennen. Daarnaast zal een aanwezige structuur sterk verstoord zijn door de aanleg van de nog aanwezige bakstenen riool in het oostelijk profiel.

In vlak 4 kwam de beerput in het noordprofiel terug in het vlak (beerput 2). De beerput was scheef ingegraven of later verzakt, waardoor deze pas laat in het vlak zichtbaar werd. Het onderste deel bestond nog uit deels vloeibaar materiaal waardoor het profiel direct instabiel werd.

Afb. 5. Waterput 3 was opgebouwd uit een wand van staande balken waarop liggende balken waren geplaatst.

Voor het opruimen van alle vervuiling was noodzakelijk om in het oosten van de werkput een dieper gat, vlak 5, te graven. Dit gat had een omvang van 2 bij 2 meter en is uitgegraven tot een diepte van 2,96m +NAP. Exact binnen deze ontgraving tekende zich nog een waterput af (waterput 3). De put was in eerste instantie rond, maar later vierkant van vorm en opgebouwd uit liggende balken, rustend op wanden van staande balken. Door de zware vervuiling en de door de diepte van ontgraven ontstane gevaarlijke situatie, was het niet mogelijk de waterput verder te documenteren dan een foto ervan te nemen en wat scherven te verzamelen (afb. 5). Een profiel aanleggen of monsters van de balken te nemen hoorde ook niet tot de mogelijkheden. Aan de hand van het aardewerk dat uit het spoor is verzameld kan een datering van het spoor vastgesteld worden in de 13^e of eerste helft 14^e eeuw.

3.3 Vondstmateriaal

Aardewerk

Door S. Ostkamp – ADC ArcheoProjecten

Tijdens de kleinschalige opgraving Bargermark in Dokkum is een bescheiden groep vondsten aangetroffen. De grootste vondstcategorie is die van de keramiek, ze bestaat uit 61 fragmenten. De aardewerkscherven zijn gedetermineerd conform de standaard van het zogenaamde 'Deventer-systeem'.⁷ Dit is het voor Nederland geldende classificatiemodel voor laat- en post-middeleeuws aardewerk. Alle scherven dateren uit de Late Middeleeuwen. Met 77 % van het totale aantal vormt het kogelpot aardewerk veruit de grootste bakselgroep. Onder kogelpot aardewerk verstaan we de met de hand gemaakte potten uit de Late Middeleeuwen. De naam is ontleend aan de karakteristieke kogelronde vorm van het overgrote deel van de potten. Kogelpot aardewerk is zowel op een huishoudelijk niveau vervaardigd, als op een ambachtelijke wijze geproduceerd voor een lokale of regionale markt. Het onderscheid tussen de afzonderlijke pottypen vindt plaats op basis van het model van de rand. Hoewel kogelpot aardewerk relatief weinig typologische ontwikkeling heeft doorgemaakt, behoren alle scherven uit onze opgraving tot de late voortbrengselen van deze groep. Het baksel van de potten is doorgaans vrij hard en met kwarts gemagerd. Alle onderscheiden typen kogelpotten zijn ook aanwezig onder de vondsten van nabij gelegen en eveneens door ADC ArcheoProjecten uitgevoerde, opgraving aan de Koningstraat. De gevonden kogelpotten zijn van de typen kp-kog-1, -5, -6, -8, die alle dateren uit de 13^e of 14^e eeuw.⁸ Ze zijn waarschijnlijk in Dokkum vervaardigd, hoewel niet bekend is of dat op huishoudelijk of ambachtelijk niveau geschiedde. De voor de kogelpotten voorgestelde datering wordt ondersteund door het spaarzame aantal fragmenten van import aardewerk dat de kogelpot scherven begeleidde. Elf fragmenten van proto-steengoed kunnen dateren uit de 13^e eeuw. Drie scherven van volledig gesinterd steengoed (s1) zijn later, ze dateren uit de eerste helft van de 14^e eeuw. De laatst genoemde drie scherven zijn afkomstig uit de bovenste (zichtbare) vulling van waterput 2. Onder deze vondsten is het complete profiel van een in Siegburg vervaardigd bierpotje, dat dateert uit de vroege 14^e eeuw (afb. 6).

Afb. 6. Het Siegburg bierpotje uit waterput 2.

⁷ De determinatie is uitgevoerd door Martin Schabbinck (HBS, Amsterdam), zie voor het Deventer-systeem: Bartels 1999.

⁸ Ostkamp 2003.

Vrijwel alle proto-steengoed scherven zijn afkomstig uit puin- en ophogingslagen van de in de ondergrond aanwezige terp. De enige uitzondering hierop vormt een proto-steengoed scherf uit de zojuist genoemde waterput. Deze laatste scherf is waarschijnlijk opgespit tijdens de aanleg van de put. Op grond van de proto-steengoed scherven kan worden gesteld dat het tijdens de opgraving onderzochte deel van de in de ondergrond aanwezige terp waarschijnlijk dateert tot in de 13^e eeuw. De oudere lagen liggen dieper dan de ontgraving.

Uit waterput 3 is eveneens aardewerk verzameld. Uit deze put zijn alleen kogelpotscherven verzameld. De gevonden kogelpotten dateren tussen de 1200 en 1350.

Het overgrote deel van de gevonden keramiek bestaat uit lokaal of in de regio vervaardigd kogelpot aardewerk. Dit beeld komt overeen met dat van de eerder uitgevoerde opgraving aan de Koningstraat. De resultaten van beide opgravingen wijzen erop dat de bewoners van Dokkum gedurende de Late Middeleeuwen vooral op de lokale of regionale markt waren georiënteerd. De prestedelijke nederzetting vervulde getuige de importen wel een rol in handelsnetwerken waarin producten over lange afstanden zijn verhandeld. Ze vervulden daar waarschijnlijk echter geen erg belangrijke rol in.

Metaal

Door C. Nooijen (ADC ArcheoProjecten)

Tijdens het onderzoek zijn negen metalen voorwerpen aan het licht gekomen. De meeste van deze vondsten zijn in de Late Middeleeuwen te dateren, zoals twee gespen, beide gemaakt van een koperlegering, een gespbroche van lood-tin en een sleutel (tabel 2).

Vondstnummer	Voorwerp	Materiaal	Datering
3	Gesp	Cu	1250-1400
3	Sleutel, klein	Cu?	1200-1400
4	Gespbroche	Sn-pb	1350-1400 ⁹
6	Deksel?	Sn-pb	LME
7	Gesp	Cu	1250-1400
11	Lakenloodje, vz huismerk?(IP); kz telmerk	Pb	1500-1700
11	Puntige staaf	Fe	
12	Hanger	Sn-pb	LME
27	Onbekend (fragment)	Cu	

Tabel 2. Overzicht metaalvondsten.

Een opvallende vondst is een rond plaatje, gemaakt van een lood-tin legering, met een scharnier aan de zijkant. Aan één zijde heeft het een reliëfversiering van cirkels en kleine bollen. Het materiaal en de vorm doen vermoeden dat het een 'souvenir' van een pelgrimage is: bijvoorbeeld

⁹ Vgl. Beuningen e.a. 2000, 470, afb. 2160

het deksel van een doosje waarin een relikwie werd bewaard, of een halve medaillon, met aan de binnenzijde een (spiegel)insigne. De - louter profane - afbeelding spreekt een religieus gebruik echter tegen. Het dekseltje is geconserveerd en gefotografeerd (afb. 7).

Afb. 7. De geconserveerde deksel van een hanger.

Ook bijzonder is een hanger waarop mogelijk in reliëf een gezicht is afgebeeld. Helaas is de hanger te sterk gecorrodeerd om zonder intensieve behandeling van een restaurateur de versiering goed te kunnen zien.

4 Synthese en conclusie

4.1 Algemeen

Dokkum is al oud en staat bekend als de plaats waar in de buurt de missionaris Bonifatius werd vermoord in 754. De nederzetting is op een terp gebouwd en ontwikkelde zich snel, doordat het bij een kruising lag van een landweg en een open zeearm (het huidige Dokkumer Grootdiep en het Lauwersmeer). Het ging zelfs zo voorspoedig dat er een van de grafelijke tollens van Friesland kwam te liggen en dat de hertogen van Brunswijk Dokkum als een van de plaatsen uitkozen om munten te slaan. Deze Dokkumer munten zijn in Skandinavische en Baltische landen en tot zelfs in de Oeral en op IJsland teruggevonden wat aangeeft dat de Dokkumers in de Middeleeuwen flink handel dreven. De internationale handelsrelaties en de marktfunctie zijn tekenen dat Dokkum zich in de Volle Middeleeuwen tot een onafhankelijke stad begint te ontplooiën. tegen het einde van de dertiende eeuw, in 1298, wordt Dokkum in de schriftelijke bronnen een stad genoemd.

Het vroegst bekende stadszegel van Dokkum werd in 1491 gemaakt. Erop afgebeeld staat de parochiekerk die aan Sint Martinus is gewijd. Enkele decennia later was Dokkum uitgegroeid tot een samenleving van zo'n 1400 mensen.¹⁰

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van de archeologische begeleiding.

De vragen gesteld in het PvE luiden:

- Hoe ziet de stratigrafische opbouw van het onderzoeksterrein eruit?
- Wat is de aard, omvang en ouderdom/fasering van de bewoningssporen?
- Bijzondere aandacht moet uitgaan naar het documenteren en interpreteren van gegevens die licht kunnen werpen op de ontwikkeling van Dokkum als marktplaats (handel en nijverheid aan de Hoogstraat). Volgens het model zal onder de bescherming van de Dokkumer kerk een kleine straat met huizen van handels- en nijverheidslieden zijn ontstaan, de Hoogstraat.

¹⁰ Informatie afkomstig van de website <http://grid.let.rug.nl/~welling/maps/dockum/dokkum.html>

Is aan de Bargemerck hierover nadere informatie in te winnen? Bijzondere aandacht moet uitgaan naar de sporen van voor 1400 na Chr. (speciaal waar het gaat over sporen van handel en nijverheid.)

- Er dient zoveel mogelijk informatie te worden verkregen over de ouderdom van de eerste ophogingslagen. Het model luidt dat de stadsterp in de late 9e vroege 10e eeuw is opgeworpen. Een hogere ouderdom (8e/9e eeuwse start) is evenwel niet volledig uit te sluiten.

Ondanks het feit dat de aardewerkdateringen niet zo scherp waren als bij de opgraving aan de Koningstraat, kunnen beide profielen gekoppeld worden. Het gedocumenteerde profiel op de Bargemerck laat zien dat de lagen oplopen richting de Hoogstraat, de hoofdstraat van Dokkum. De oudste in dit onderzoek aangetroffen lagen dateren uit de 13^e eeuw. Het archeologisch onderzoek op de Bargemerck heeft daarom geen informatie opgeleverd over de ouderdom van de terp. Er is geen natuurlijke ondergrond aangetroffen en ook aanwijzingen voor het ontstaan van de eerste bewoning of de eerste ophogingslagen van de terp zijn niet gevonden. Deze aanwijzingen bevinden zich op deze locatie onder de 2,96m+NAP.

De archeologische begeleiding heeft drie waterputten, twee beerputten en een aantal houten palen opgeleverd. Deze sporen dateren alle uit de Late Middeleeuwen. In deze periode lagen de water- en beerputten normaliter op de achtererven van de huispercelen. De aanname dat we hier ter maken hebben met een of meerdere achtererven, strookt met de conclusie uit het onderzoek aan de Koningstraat. In die conclusie werd gesteld dat de Koningstraat en de huispercelen daaraan ontstonden nadat de Hoogstraat was volgebouwd. De huispercelen aan de Koningstraat werden aangelegd ten koste van de achtererven aan de Hoogstraat. De Bargemerck ligt tussen de beide straten in en zal voordat het een marktplaats werd onderdeel van die achtererven zijn geweest.

De aangetroffen vondsten wijzen niet in de richting van een specifieke handel of nijverheid. Het overgrote deel van de gevonden keramiek bestaat uit lokaal of in de regio vervaardigd kogelpot aardewerk. Dit beeld komt overeen met dat van de eerder uitgevoerde opgraving aan de Koningstraat. De aardewerkresten wijzen erop dat de bewoners van Dokkum gedurende de Late Middeleeuwen vooral op de lokale of regionale markt waren georiënteerd. Een klein deel van de keramiek wijst op een bescheiden rol in handelsnetwerken waarin producten over lange afstanden zijn verhandeld.

De aangetroffen houten funderingsresten zijn veel jonger. De gele bakstenen muur die de constructie fundeerde is Post-Middeleeuws.

Literatuur

Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

Beuningh, H.J.E., A.M. Koldewij & D. Kicken, 2000: *Heilig en profaan 2, 1200 Laatmiddeleeuwse insignes uit openbare en particuliere collecties* (Rotterdam Papers 12), Cothen.

Dijkstra, J., 2003: Archeologisch onderzoek aan de Koningstraat te Dokkum. ADCrapport 204, Bunschoten.

Exaltus, R.P., 2001: *Voormalig belastingkantoor Dokkum, gemeente Dongeradeel. Een archeologisch onderzoek*, RAAP-verslag 01-1987/MM.

Ostkamp, S., 2003: Het aardewerk, in: J. Dijkstra, *Archeologisch onderzoek aan de Koningstraat te Dokkum*, Bunschoten (ADC rapport, 204), 24-39.

Lijst van afbeeldingen en tabellen

Afb.1. Overzicht van de put met ook aangegeven de locatie van de opgraving aan de Koningstraat.

Afb. 2. Profielen Koningstraat en Bargemerck.

Afb. 3. Foto van het noordprofiel.

Afb. 4. Alle sporen kaart (alle vlakken over elkaar geprojecteerd).

Afb. 5. Foto van waterput 3.

Afb. 6. Siegburgkan.

Afb. 7. Dekselletje.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

Tabel 2. Overzicht metaalvondsten.